

Miért legyünk realista lehetségesvilág-fikcionalisták?¹

Korábban bemutattam egy új álláspontot a lehetségesvilág-metafizika területén, amelyet eleinte erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmusnak, majd egy későbbi cikkben hibrid lehetségesvilág-fikcionalizmusnak (HLVF) neveztem. A HLVF három metafizikai koncepció metszetében helyezkedik el. Először is, *fikcionalista* megközelítés, tehát a lehetséges világok elméletére – és ezzel együtt a bennük szereplő lehetséges világokra is – úgy tekint, mintha az fikció volna, ugyanolyan értelemben, ahogyan például Jane Austin *Emma* című regényére és ezzel együtt a benne szereplő Emma Woodhouse-ra tekintünk. Másodszor, bár legtöbbször azt gondoljuk, hogy fikciók és fiktív karakterek nem léteznek,² a HLVF ontológiailag elkötelezett ezek mellett, tehát *realista* elmélet. Harmadszor, joggal merülhet fel a kérdés: ha elfogadjuk a fikciók és fiktív entitások létezését, vajon milyen típusba sorolhatók ezek? Intuitív módon azt gondolhatjuk, hogy emberek hozták őket létre, és a HLVF is ezen az úton jár, vagyis *absztrakt artefaktualista* elgondolás.

Mindeztáig azonban pusztán a lehetőségét vetettem fel egy ilyen álláspontnak,³ valamint később megpróbáltam megvizsgálni a nyelvfilozófiai alapjait,⁴ és részleteiben kibontani, hogy miben áll realista lehetségesvilág-fikcionalistának lenni.⁵ Joggal merülhet fel azonban a kérdés, hogy az eddig forgalomban lévő metafizikai elméleteknél mennyiben nyújt többet, vagy miért előnyösebb a HLVF. Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy megválaszolja ezt a kérdést, és érvekkel motiválja ezt az elgondolást, rámutatva arra, hogy a realista lehetségesvilág-fikcionalizmus nemcsak egy koherens álláspont, hanem plauzibilis választás is.

Ehhez az 1. részben tovább árnyalom a már bemutatott koncepciót, a HLVF egy olyan tulajdonságát kiemelve – nevezetesen, hogy a lehetséges világok társadalmi konstrukciók –, amely a későbbi érvelés során fontos szerepet kap. A 2. részben a HLVF-et a takarékoság szempontjából veszem szemügyre: a 2.1 rész szerint téves takarékoság lenne kizárni az absztrakt artefaktumokat a létezők sorából, ezzel semlegessé téve azt az ellenvetést, hogy a realista lehetségesvilág-fikcionalizmus további ontológiai terhet je-

 1 A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával valósult meg. Köszönöm az Útközépontok 4. konferencia résztvevőinek, valamint Tuboly Ádám Tamásnak, hogy javaslataikkal segítették munkámat.

2 A fikcionalizmus „hagyományos” változata ezt aknázza ki: a fikcionalizmus eredetileg egy antirealista álláspont.

3 Dombrovski 2017a.

4 Dombrovski, 2017b.

5 Dombrovski, 2018.

lentene. A 2.2 részben pedig arra a következtetésre jutok, hogy bár a HLVF a hagyományos LVF-nél jobb helyzetben van, az ersatzrealizmus továbbra is befutó, ha az elmélet egyszerűségét is fontosnak tartjuk. Ezért a 3.1 részben analógiát állítok fel a fikcionális diskurzus egy elterjedt elemzése és a lehetségesvilág-fikcionalizmus között, majd arra a meglátásra jutok, hogy plauzibilis döntés a lehetséges világokat fiktív entitásoknak tartani; a 3.2-ben pedig ennek erősebb változatát mutatom be: elfogadva két premisszát, egyenesen szükségszerű a lehetséges világok létezése. A 4. részben pedig magyarázatot keresek arra a kérdésre, hogy mi a lényege a fikcionalizmus realista változatának.

1. A lehetséges világok mint társadalmi konstrukciók

Az analitikus metafizika célja általában az elmefüggetlen, objektív valóság felderítése.⁶ A lehetségesvilág-metafizika korábbi álláspontjai is ennek a törekvésnek a szellemében születtek. A Lewis-féle genuin realizmus⁷ szerint például elménktől függetlenül létezik végtelenül sok, egymástól izolált lehetséges világ, az ersatzrealizmus⁸ pedig hasonló módon a mi létezésünkől függetlenül tételezi fel olyan platonikus lehetséges világok létezését, amelyek tényellentétes szituációkat reprezentálnak. Ebből az alapállásból azonban nem lehet eljutni a HLVF elméletéhez,⁹ amely a lehetséges világokat ember alkotta – azaz elmefüggő – entitásokként írja le.¹⁰

A HLVF nem azt állítja, hogy a lehetséges világok bármiféle tényellentétes helyzetet reprezentálnának – ha egyáltalán léteznek ilyenek – a szó bevett, metafizikai értelmében¹¹. A HLVF-ben leírt lehetséges világok képtelenek erre, ugyanis ezek nem mások, mint nyelvészek, logikusok és nyelvfilozófusok fogalmi eszközei, amelyeket azért hoztak létre, hogy a hétköznapi modális állítások elemzését segítsék. Célszerű lehet tehát a lehetséges világokat olyan *társadalmi konstrukcióknak* tekinteni,¹² mint amilyenek például az intézmények (házasság, bíróság, és így tovább).

De mivel támaszthatjuk alá azt a meglátást, miszerint a lehetséges világok valóban társadalmi konstrukciók? Ehhez elég, ha szemügyre vesszük a kutatók gyakorlatait, diskurzusait és cikkeiket, majd az összegyűjtött tapasztalatainkat megvizsgáljuk.

6 Tözsér 2009, 22.

7 Lewis 1986.

8 Adams 1974.

9 Ez egyúttal azt is magyarázza, hogy eddig miért nem merült fel ez az álláspont.

10 Jegyezzük meg, hogy bár az „elmefüggő” és „ember alkotta” kifejezések nem szinonimák, bizonyos reláció fennáll közöttük: minden ember alkotta dolog abban az értelemben elmefüggő, hogy létrehozásához szükség volt alkotói intencionalitásra.

11 Nehéz lenne pontosan definiálni, hogy a „reprezentáció” mit jelent az ilyen témájú szövegekben. Hogyan tudnak konkrét tényellentétes helyzeteket „reprezentálni” platonikus ersatz világok?

12 Köszönöm ezt a javaslatot Zvolenszky Zsófiának.

Nevezhetjük ezt „külső nézőpontnak”, mert a filozófusok gyakorlatait deskriptíven, nem-filozófus szemmel igyekszik vizsgálni. Kontrasztba állíthatjuk ezt a „belső nézőponttal”, amikor mint metafizikus, a valóság objektív szerkezetét kívánjuk feltárni.

Egy adott tárggyal kapcsolatos vizsgálódás e két különböző formáját vessük össze a hétköznapi tárgyak, például egy kalapács leírásával. Felhasználói szemszögből nézve a kalapács egy igen hasznos célszerszám, amely alkalmas többek között arra, hogy szöveget verjünk be vele a falba. Tulajdonságait tekintve pedig meglehetősen egyszerű, szilárd, többnyire vasból és fából készült. A fizikus azonban e hétköznapi tárgyat vizsgálva megfosztja azt funkciójától, amennyiben annak fizikai tulajdonságait próbálja felderíteni: ilyenkor inkább „kalapácsszerűen elrendezett dolgok összességeként” jelenik meg számára az adott dolog. Ebben az összevetésben a filozófusok a tárgy (itt: a lehetséges világok) felhasználói, annak praktikus tulajdonságait és funkcióit szem előtt tartva, egy adott cél érdekében vizsgálják azt. A HLVF „külső nézőpontjából” pedig igyekszünk megfosztani a lehetséges világokat mindezekről, annak reményében, hogy így közelebb kerülhetünk azok valódi természetéhez.

Hogy megvilágítsuk, hogy a lehetséges világokat miért is tekintjük társadalmi konstrukcióknak, nézzük meg a lehetséges világok fogalmának kialakulását egy deskriptív történeti képen keresztül, az imént vázolt külső nézőpontból.¹³ Hétköznapi beszélgetéseink során gyakran használunk modális kijelentéseket, ezeket pedig már Arisztotelész is megpróbálta filozófiai és logikai eszközök segítségével elemezni. Ennek a kutatási témának azonban a modális logika megjelenése adott igazi löketet a XX. század első felében. Ezek a rendszerek már precíz formális eszközök voltak, amelyek szabatosan definiált modelleket kívántak meg, így rövidesen megszületett a lehetségesvilág-szemantika. Ekkoriban még a „lehetséges világ” elnevezés pusztá metafora volt, amely valójában egy matematikai definíciót próbált szemléletessé tenni. Voltak azonban olyanok is, akik ezt félreértették, és az kérdezték: mik a lehetséges világok? Ezzel pedig létrehoztak egy metafizikai problémát, amelyre a legkülönbébb válaszokat adták.

A HLVF ugyan szintén választ próbál adni arra a kérdésre, hogy mik a lehetséges világok, ám ez a válasz a fenti leírás tükrében meglehetősen triviális: a tudományos közösség által létrehozott absztrakt eszközök.

2.1 A metafizikai Ockham-borotva és a téves ontológiai takarékoság

A fenti leírásnak az volt a célja, hogy erősítse az intuícióinkat azzal kapcsolatban, hogy a lehetséges világok társadalmi konstrukciók. Ha ugyanis ezt el tudjuk fogadni, akkor egy lehetséges ellenvetésre is választ adhatunk, amely a következőképp szól: a lehetségesvilág-

¹³ Hasonló érv: Dombrovski 2017a, 104. A modális logika kialakulásáról bővebben ír Tuboly 2018.

fikcionalisták általános célja az, hogy antirealisták, vagy legalábbis agnosztikusak maradjanak a lehetséges világok létezésével kapcsolatban. Teszik mindezt azért, mert takarékos ontológiára törekednek az Ockham-elvet követve. Kérdés azonban, hogy helyesen járnak-e el azok, akik ki akarják zárni a lehetséges világok létezését? Állításom szerint az antirealisták a téves ontológiai takarékoság áldozatai.¹⁴

Mielőtt megvizsgálánk közelebbről az Ockham-borotvát, jegyezzük meg, hogy legalább két különböző elvet illetnek ezzel a névvel. Ebben a szakaszban azzal a változattal foglalkozunk, amely az ontológiai elköteleződéseinkről szól, és a kortárs metafizikában az egyik legfontosabb vezérelvvé vált: csak azokat az entitás(típus)okat fogadjuk el létezőnek, amelyek elengedhetetlenek a jelenségek magyarázatához, minden mástól érdemes megszabadulnunk.¹⁵ Ha legitimnek tekintjük ezt az elvet a filozófiában, akkor célszerű megkülönböztetni a *genuin* és *téves* ontológiai takarékoság eseteit, hogy meg tudjuk, mi az, ami valóban egyszerűbbé teszi az elméleteinket.

Azt pedig plauzibilisnek tűnik elfogadni, hogy nem bizonyos entitásokat, hanem az entitások típusait kell csökkentenünk, ha ténylegesen takarékosabb elméletet szeretnénk. Ha elfogadjuk, hogy léteznek táblajátékok, de tagadjuk a kártyajátékok létezését, azzal nem sokat nyerünk, hiszen ugyanabba az alapvető típusba tartoznak – játékok –, és releváns tulajdonságaikban megegyeznek.

Ugyanilyen téves döntés az is, ha elfogadunk egy kategóriát létezőnek, de más, hasonló releváns tulajdonsággal rendelkező kategóriákat nem. Téves ontológiai takarékoskodás az, ha elfogadtuk azt, hogy léteznek platonikus entitások, és például a számokat ilyeneknek tekintjük, de a platonikus univerzálék létezését már az Ockham-borotva miatt nem kívánjuk elfogadni. Hibát követünk el, hiszen az ontológiánk ténylegesen nem lenne bővebb akkor, ha az univerzálékat is elfogadnánk létezőnek. Ezzel szemben *genuin* takarékoság volna az, ha az összes platonikus entitást kivennénk a létezők sorából, eliminálva ezzel a teljes kategóriát.

Ennek fényében érdemes visszatérni arra a nézetre, hogy a társadalmi konstrukcióként létező lehetséges világok tágabb ontológiai kategóriájukat tekintve absztrakt artefaktumok. Ha vannak egyéb entitások ebben a kategóriában, amelyek létezését nem kívánjuk mellőzni, *ad hoc* lépés lenne az ontológiai elköteleződés megszüntetése a takarékoságra hivatkozva.

Feltevésem szerint a lehetséges világok hasonló releváns tulajdonságokkal rendelkeznek, mint a nyelv, a játékok, az irodalmi alkotások, az intézmények, a zenék, a márkák vagy a vallások – és még folytathatnánk a felsorolást.¹⁶ Ha valóban takarékosak aka-

14 Téves takarékoságról Thomasson 1999, 137–145 ír bővebben.

15 Az Ockham-elv kritikájához lásd Bács 2015.

16 Ilyen releváns tulajdonság például, hogy mindegyik valamilyen módon emberek által jött létre, ezért, bár időben létezik, de nincs jól körülhatárolható térbeli kiterjedése, és bizonyos fizikai és mentális entitások létezésétől ontológiai függésben állnak. Lásd Thomasson 1999.

runk lenni, akkor minden ehhez hasonló entitást, tehát az absztrakt artefaktumok egész kategóriáját eliminálnunk kéne. Ez radikális döntésnek tűnik: absztrakt artefaktumok nélkül nagyon nehézé válik bizonyos jelenségek magyarázata, és ha következetesen akarunk eljárni, tagadnunk kell az egész intézményi valóság létezését, leírásunk pedig a minket körülvevő világról nehézkes és bonyolult lesz.¹⁷

2.2 A módosított Nolan-ellenvetés és a teoretikus Ockham-borotva

Egy másik hasonló érvünk is lehet amellet, hogy a lehetséges világok absztrakt artefaktumok. Az érvet eredetileg Daniel Nolan mutatta be,¹⁸ fő konklúziója pedig az, hogy a lehetségesvilág-fikcionalizmus valójában álcázott propozíció-ersatzrealizmus. Az eredeti érv után annak módosított formáját fogom bemutatni, mely szerint a lehetségesvilág-fikcionalizmus valójában álcázott absztrakt artefaktualizmus. Céloom ezzel annak az elgondolásnak a motiválása, hogy a lehetségesvilág-fikcionalizmus valójában realizmus.

A probléma felállításához érdemes felidézni a propozícióersatzizmus és az LVF elméletének releváns elemeit. A propozícióersatzizmus, mint realista elmélet, elfogadja a lehetséges világok létezését, és azokat propozíciók maximális és konzisztens halamazának tartja. A LVF célja viszont az, hogy antirealistaként megszabaduljon a lehetséges világtól a takarékosabb ontológia reményében. Nolan szerint azonban a fikcionalisták célt tévesztenek.

Ennek oka az, hogy a fikcionalisták azáltal kívánják elérni céljukat, hogy a lehetséges világok elméletét egyszerűen fikciónak tekintik. *Common sense* meggyőződéseink alapján pedig a fikciók nemcsak hamisak, de a bennük megjelenő fikatív entitások sem léteznek – ezt a feltevést a fikcionalisták is tartják. Ez azonban magában foglalja az implicit elköteleződést a fikciók mellett, és bár ezzel az LVF megalkotójának, Gideon

17 Egyesek szerint pedig egyenesen lehetetlen. Searle 2009, 63–66 említ egy példát, amely arra próbál rámutatni, hogy absztrakt kulturális entitások létezése nélkül nem tudunk megérteni mindent a világtól. Képzeli el, hogy természettudományos kutatók egy csapata megpróbálja leírni egy futballmérkőzés menetét és megmagyarázni a jelenségeket. Az induktív megfigyelésekből származó adatgyűjtés után feltehetően bizonyos statisztikai törvényeket állapítanak meg, úgymint: „statisztikailag szabályos időközönként színes ruhába öltözött élőlények nagyjából egyenes vonalba tömörülnek [...], továbbá szintén egyenlő időközönként a periodikus tömörüléseket a csoport tagjainak szétválasztása követi”. A kutatók leírásaiból hiányoznának a konstitutív szabályokra alapozott fogalmak: a sorfal, a gól, a játék, a piros lap, a les és ehhez hasonló. A jelenséget nem vagyunk képesek focimeccsként leírni és megérteni, ha nem feltételezzük az intézményi valóság létezését, és a beágyazott kulturális tárgyakat, például a játékokat. A témáról bővebben lásd Searle 1995, 2010.

18 Nolan 1997, 269–273.

Rosennek nincs problémája,¹⁹ az elköteleződés Nolan szerint egyáltalán nem veszélytelen a fikcionalista vállalkozásra nézve.

Fogalmazzuk meg a kérdést: mik azok a fikciók? Pontosabban: milyen metafizikai kategóriába helyezhetjük őket? Két plauzibilis opciónk lehet: a fikciókat platonikus tárgyakkal vagy absztrakt artefaktumoknak tekinthetjük. Nolan szerint a lehetséges világokkal kapcsolatos belső okaink vannak arra, hogy a fikcionalista a fikcióját platonikus létezőnek tekintse, amely proposíciók halmazából áll.²⁰ Átmenetileg ezért tegyük fel, hogy a fikciók platonikus természetűek, valószínűleg proposíciók halmazai.

Ha azonban a fikcionalisták úgy tartják, hogy fikciójuk nem más, mint egy speciális proposícióhalmaz, a határ a proposícióersatzizmus és a LVF között elmosódik. Az erősebb konklúzió szerint a LVF valójában álcázott ersatzrealizmus, tehát a két elmélet közt nincs szubsztantív különbség²¹ – ám nem szükséges ilyen messzire mennünk.

Elismerve azt, hogy a LVF és a proposícióersatzizmus között vannak lényeges technikai különbségek, azt nehezen tagadhatjuk a fentiek fényében, hogy a fikcionalisták nem érik el céljukat, amennyiben az ontológiai takarékoság a következő: a téves ontológiai takarékoság egyik esete elfogadni egy entitástípust (platonikus proposíciók halmazait), de tagadni más, ugyanabba a kategóriába eső és hasonló releváns tulajdonsággal bíró entitásokét (platonikus proposíciók maximális és konzisztens halmazait). A gyengébb konklúzió alapján ugyan két jól elkülönülő elméletről van szó, ám mivel ontológiai szempontból mindkettő ugyanazokkal az elköteleződésekkel jár és a fikcionalizmus bonyolultabb elmélet az ersatzrealizmusnál, ezért az utóbbit kell előnyben részesítenünk. Vegyük észre, hogy az érv második felében az Ockham-borotva egy másik, elméletekre vonatkozó változatát használtuk: ha adott két elmélet, és mindkettő a magyarázandó jelenségek ugyanazon körét képes lefedni ugyanazokkal az ontológiai elköteleződésekkel, akkor válasszuk az egyszerűbb elméletet. Nevezzük ezt teoretikus Ockham-borotvának.

Nolan eredeti érvének körvonalazása után térjünk rá annak módosított változatára a HLVF szemszögéből. Jó indokunk lehet annak elfogadására, hogy léteznek absztrakt artefaktumok.²² Plauzibilis feltételezés az is, hogy ha elfogadtuk az absztrakt artefaktumok létezését, akkor a fikciókat, így a fikcionalisták fikcióját is ebbe a kategóriába soroljuk. A HLVF-ben is ekképpen járunk el.²³

19 Rosen 1990, 338 (idézi Tuboly 2012, 80): „[A]z absztrakt entitások iránti elköteleződés közel sem olyan súlyos, mint a realisták elköteleződése a lehetséges világok létezése mellett. [...] A legtöbbünk eleve hisz a történetekben, elméletekben és a többiben [...]”

20 Nolan 1997, 264–266.

21 Erre az ellenvetésre Woodward 2011 válaszol.

22 Az erre vonatkozó érveket lásd Zvolenszky Zsófia cikksorozatában: Zvolenszky 2014, 2015, 2016.

23 Lásd Dombrovski 2017a, 99–104.

Nolan LVF-al szembeni érvéhez hasonló gondolatmenetet konstruálhatunk a HLVF kapcsán, csak cseréljük ki a platonizmust az absztrakt artefaktualizmusra. Első lépésben, azok, akik azt gondolják, hogy léteznek absztrakt artefaktumok – tehát nem kételkednek benne, hogy létezik például a házasság intézménye, vagy egy játék, amelyet sakknak nevezünk – minden gond nélkül elfogadhatják, hogy léteznek olyan lehetséges világok is, amelyek a HLVF-ben vannak definiálva. Érvelni ez ellen a téves ontológiai takarékoság esete lenne, ahogy arról a 2.1-es szakaszban szó volt. Ám míg ez a konklúzió az LVF ellenében erősnek mondható, hiszen az elmélet lényegét, az ontológiai takarékoságot ásta alá azzal, hogy az LVF valójában nem képes takarékoságot nyújtani, addig a realista HLVF szemszögéből inkább pozitív kicsengésű: plauzibilis úgy eljárunk, hogy absztrakt artefaktumoknak tekintjük a lehetséges világokat, pláne, ha számba vesszük, hogy a fikciók tulajdonképpen a *par excellence* esetei e kategóriának.

Ám ezzel együtt az érv egyik negatív következménye is visszatér amint a teoretikus Ockham-borotvával folytatjuk az érvet. A takarékoság tekintetében a HLVF nincs rosszabb, de jobb helyzetben sem, mint a hagyományos LVF. Kétségtelen azonban, hogy az ersatzrealizmus nagyságrendekkel egyszerűbb a HLVF elméleténél, és emiatt Nolan eredeti érve alapján arra juthatunk, hogy továbbra is az ersatzrealizmus a befutó.

3. Analógiás érvek a HLVF mellett²⁴

Az előző rész tehát nem szolgált egyértelműen pozitív hozadékkal. Nolan ellenvetését megvizsgálva arra juthatunk, hogy annak két része van. Az érv első része szerint a LVF képviselői úgy akarnak takarékoskodni a létezőkkel kapcsolatban, hogy valójában előfeltevésként már elfogadták azt, hogy létezik a kérdéses entitástípus. A téves takarékoság ezen válfaja alól mentesül a HLVF, tehát előnyben van a LVF-fel szemben. Azonban Nolan érve tartalmaz egy másik elemet is, a teoretikus Ockham-borotvát. A fikcionalizmus minden válfaja óhatatlanul bonyolultabb elmélet, mint az ersatzrealizmus.

Ebben a részben ezért egy további, analógián alapuló érvet vázolok a HLVF mellett, egy gyenge (3.1) és egy erős (3.2) változatban.

²⁴ Ez az analógia a fikcionális diskurzus elemzése és a lehetséges világok fikciója között korábban alapja volt „A fiktív karakterektől a lehetséges világokig” című OTDK dolgozatomnak. Az akkor még inkább az intuíciókat erősítő analógia itt érvek formájában tér vissza.

3.1 Az analógiás érv gyenge változata

Korábbi tanulmányomban nyelvfilozófiai előfeltevések halmazát mutattam be mint vizsgálódási kiindulópontot.²⁵ Ezek közül kettőre itt is szükségünk lesz. A neo-russelliánus propozícióelmélet szerint ahhoz, hogy egy állítás rendelkezzen jelentéssel, szükséges feltétel, hogy kifejezzon egy propozíciót. A propozíciók strukturált entitások, amelyek különböző természetű entitásokat tartalmazhatnak. Feltételezzük azt, hogy nem léteznek hiányos propozíciók. A direktreferencia-elmélet szerint pedig a tulajdonnevek kizárólagos hozzájárulása az adott propozícióhoz, amelyben a tulajdonnév szerepel, a jelölete.

Ezek együttesen maguk után vonják azt, hogy nem léteznek jelölet nélküli, úgynevezett üres nevek, minden tulajdonnév referál, máskülönben az azt tartalmazó mondat jelentés nélküli lenne.²⁶ Ez igaz nemcsak a hétköznapi, tárgyfikcionális állításokra (például: „Emma Woodhouse Hartfielden lakik”), de az úgynevezett metafikcionális állításokra is (például: „Az *Emma* fikciója szerint Emma Woodhouse Hartfielden lakik”). Ahhoz, hogy az ilyen és ehhez hasonló mondatok referálhassanak, jelöletpótlékok felvételére van szükség az ontológiában, amelyeket absztrakt artefaktumoknak tartunk.

A fikciókat és a fiktív karaktereket tehát ezen előfeltevések mellett célszerű létező entitásoknak tartanunk. Térjünk vissza most a lehetségesvilág-fikcionalizmusra. Az álláspont képviselői szerint a lehetséges világok elmélete pusztán fikció, a bennük szereplő lehetséges világok pedig fiktív entitások. Ennek ellenére – vagy éppen pont ezért – a fikcionalisták azt is gondolják, hogy a lehetséges világok nem léteznek.

Azok, akik osztják a fenti nyelvfilozófiai előfeltevéseket és emellett fikcionalisták, hibát követnek el. Ennek az az oka, hogy egyrészt elfogadják azt, hogy léteznek fikciók, mint például az *Emma* fikciója, és a bennük szereplő fiktív entitások, mint amilyen Emma Woodhouse. Továbbá elfogadják azt is, hogy a lehetségesvilág-beszédmód egy fikció, és bár arról hallgatnak, hogy mik a lehetséges világok, mivel azok a fikcióban szerepelnek, definíció szerint fiktív entitásoknak számítanak. Mégis, az előbbi fiktív entitást létezőnek tartják, az utóbbit viszont nem. Emiatt azonban a lehetségesvilág-fikcionalisták eljárása *ad hoc* jellegű, és indokra van szükség ahhoz, hogy miért speciálisak a lehetséges világok, ha ugyanabba a kategóriába tartoznak, mint a fiktív karakterek.

Égészen addig, amíg a lehetségesvilág-fikcionalista nem szolgáltat ilyen érvet, jó okunk van arra, hogy elméletét realistának tekintsük, és elfogadjuk, hogy léteznek lehetséges világok.

25 Dombrovski, 2017b.

26 Dombrovski, 2017b.

3.2 Az analógias érv erős változata

Az analógia erős változata egy szemantikai jellegű érv, amely, ha működik, akkor szükségszerűvé teszi²⁷ a lehetséges világok létezését az elfogadott nyelvfilozófiai előfeltevések mellett. Ehhez azonban el kell fogadnunk további két premisszát:

(P1) A „lehetséges világ” kifejezés természeti fajtánév.

(P2) A természeti fajtanevek közvetlenül referálnak.

Elismerem, hogy mindkét premissza erősen vitatható, ám területi korlátok miatt itt nincs módom érvelni mellettük. Nézzük meg ehelyett azt, hogy hogyan vezetnek el ezek a feltevések oda, hogy léteznek lehetséges világok.

Fentebb már láttuk, hogy azok a mondatok, amelyek üres neveket tartalmaznak, problémát fognak jelenteni a feltételezett nyelvfilozófiai keretben. Ennek oka az volt, hogy feltételeztük azt, hogy a tulajdonnevek közvetlenül referálnak, a proposíciók pedig nem lehetnek hiányosak. Vissza fog térni ugyanez a probléma (P1) és (P2) után minden olyan mondatnál, amelyek a „lehetséges világ” kifejezést tartalmazzák.

Ha azt akarjuk, hogy az ilyen jellegű mondatok rendelkezzenek szemantikai értékkel, akkor el kell fogadnunk, hogy léteznek lehetséges világok: akárcsak a tulajdonnevek esetében, a létező lehetséges világok szerepe az, hogy alkotóelemtként szerepeljenek a proposíciókban.

Miért van ez? Tegyük fel, hogy ebben a nyelvfilozófiai keretben tagadjuk a lehetséges világok létezését, és vegyük a következő mondatot: „Van olyan lehetséges világ, amelyben az előttem lévő asztal piros.” A neo-russelliánus proposícióelmélet értelmében ahhoz, hogy egy állítás értelmes legyen, egy strukturált proposíciót kell kifejeznie. A direktreferencia-elmélet alapján a „lehetséges világ” terminus csak jelölétével járulhat hozzá a kifejezett proposícióhoz. Mivel ez a jelöllet nem létezik, így a példamondat nem képes proposíciót kifejezni, ezért jelentés nélküli. Mégis, mindannyian megértjük azt, ezért valahol hiba van a feltevésekben. Állításom szerint akkor járunk legjobban, ha a neo-russelliánus proposícióelméletet és a direktreferencia-elméletet nem vetjük el, de elfogadjuk, hogy léteznek lehetséges világok. Ez feloldja az ellentmondást tapasztaltunk és az elméletünk közt.

27 „Szükségszerű” alatt itt most nem metafizikai, hanem logikai fogalmat értek: bizonyos premisszákat elfogadása után nem juthatunk más konklúzióra. Ezek: (P1), (P2), a neo-russelliánus proposícióelmélet, a hiányos proposíciók létezésének tiltása, valamint a direktreferencia-elmélet. Azt gondolom, hogy akik ezeket együttesen elfogadják, de tagadják a lehetséges világok létezését, inkonzisztens elméletet kapnak. Ez az érv tehát csak azokat célozza, akik osztják ezeket a feltevéseket.

4. Sok hűhó semmiért?

Az eddigiek során amellet érveltem, hogy célszerű elfogadnunk azt, hogy léteznek lehetséges világok, valamint amellet is, hogy amennyiben elfogadjuk a lehetséges világokat, célszerű azokat absztrakt artefaktumoknak tekinteni. Emellet pedig az egész elgondolás háttérében egy fikcionalista megközelítés húzódik, vagyis a lehetséges világok fiktív entitások, akárcsak a fiktív karakterek vagy fiktív helyek és így tovább.

Nem tagadom azt, hogy a realista elgondolások közt a HLVF nem tűnik letisztult, elegáns elméletnek. Az 1. részben arra is utaltam, hogy „hagyományos” metafizikai szemlélettel nehezen elérhető és megérthető álláspont. A klasszikus teoretikus előnyök – az elmélet egyszerűsége, ontológiai takarékoság – terén a HLVF nem teljesít túl jól. E téren az ersatzrealizmus egyszerűen jobb döntésnek tűnik. Ilyen hátrányok mellett joggal merülhet fel a kérdés, hogy miért vegyük fontolóra a HLVF melletti elköteleződést?

Lényeges előnynek tartom, hogy a HLVF egyfajta „naiv empirista” megközelítésből kiindulva jobban igazolt elgondolás, mint a rivális realista elméletek. Az, hogy léteznek-e objektíve platonikus vagy konkrét lehetséges világok, nagyon nehezen támasztható alá a tapasztalat segítségével. Az viszont könnyebben igazolható, hogy léteznek nyelvészek, logikusok és filozófusok, akik *beszélnek, írnak, vitáznak* olyan dolgokról, mint például a lehetséges világok. Ezt a – vitatható, de plauzibilis – meglátást erős érvnek gondolom a HLVF mellett.

Hogy miért, ahhoz érdemes ismét belehelyezkedni a fikcionalista realizmus szemléletébe, tovább árnyalva az 1. részben leírtakat. Javaslatom lényeges pontja, hogy teoretikus eszközökként gondolok a lehetséges világokra. A lehetséges világok mint teoretikus eszközök segítenek a kutatóknak a hétköznapi modális állítások szemantikai elemzésében. Amikor filozófusok vitáznak a lehetséges világok létezéséről (realizmus-antirealizmus viták), akkor valójában arról vitáznak, hogy léteznek-e azok az entítások, amelyeket a „lehetséges világok” fogalma reprezentál – ezek tényellentétes szituációk. A realista fikcionalizmus ebben a kérdésben agnosztikus, és a hangsúly nem a reprezentált entításokra, hanem magukra a reprezentációkra, a „lehetséges világ” fogalmára helyeződik, vagy még inkább a megfigyelhető társadalmi gyakorlatokra, vitákra, cikkekre, előadásokra. Ezekben a gyakorlatokban érhetjük tetten a lehetséges világokat, mint fiktív, de létező entításokat.

Ellenverésként merülhet fel, hogy az eddig elhangzottak semmitmondóak: azt soha nem tagadta senki, hogy állításokat teszünk lehetséges világokról – a valódi kérdés az volt, hogy igazak-e ezek az állítások? Bizonyos értelemben a HLVF valóban triviális megfigyelésekre épül és írja le azokat, következtet belőlük. Ami miatt mégis jelentősnek gondolom, az az, hogy rámutat: a nyilvánvalónak is ontológiai következményei vannak.

Bibliográfia

- Adams, Robert M. 1974. „Theories of Actuality.” *Nous* 8/3: 211–231.
- Bács Gábor. 2015. „Occam szakállja.” In *Realizmus, magyarázat, megértés*, szerk. Márton Miklós – Molnár Gábor – Tőzsér János, 49–54. Budapest: L'Harmattan.
- Dombrovski Áron. 2017a. „A lehetségesvilág-fikcionalizmus új elmélete.” *Elpis* 10/1: 97–107.
- Dombrovski Áron. 2017b. „Az üres nevektől a fiktív karakterekig.” (kézirat)
- Dombrovski Áron. 2018. „A fiktív karakterektől a lehetséges világokig.” *Esti Kérdések Konferenciakötet*. (megjelenés alatt)
- Lewis, David. 1986. *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Basil Blackwell.
- Nolan, Daniel. 1997. „Three Problems for 'Strong' Modal Fictionalism.” *Philosophical Studies* 87/3: 259–275.
- Rosen, Gideon. 1990. „Modal Fictionalism.” *Mind* 99: 327–354.
- Searle, John. 1995. *The Construction of Social Reality*. London: Penguin Books.
- Searle, John. 2007. *Beszédaktusok*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Searle, John. 2010. *Making the Social World*. Oxford: Oxford University Press.
- Thomasson, Amie L. 1999. *Fiction and Metaphysics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tőzsér János. 2009. *Metafizika*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Tuboly Ádám Tamás. 2012. „A lehetséges világok fikcionalista elméletének nehézségei.” *Elpis* 6/2: 83–97.
- Tuboly Ádám Tamás. 2018. *Advocatus Diaboli. Quine és a modális logika*. Budapest: L'Harmattan.
- Woodward, Richard. 2011. „Is Modal Fictionalism Artificial?” *Pacific Philosophical Quarterly* 92/4: 535–550.
- Zvolenszky Zsófia. 2014. „Artifactualism and Authorial Creation.” *Proceedings of the European Society for Aesthetics* 6/1: 457–469.
- Zvolenszky Zsófia. 2015. „An Argument for Authorial Creation.” *Organon F* 22/4: 461–487.
- Zvolenszky Zsófia. 2016. „Fictional Characters, Mythical Objects, and the Phenomenon of Inadvertent Creation.” *Res Philosophica* 93/2: 311–333.